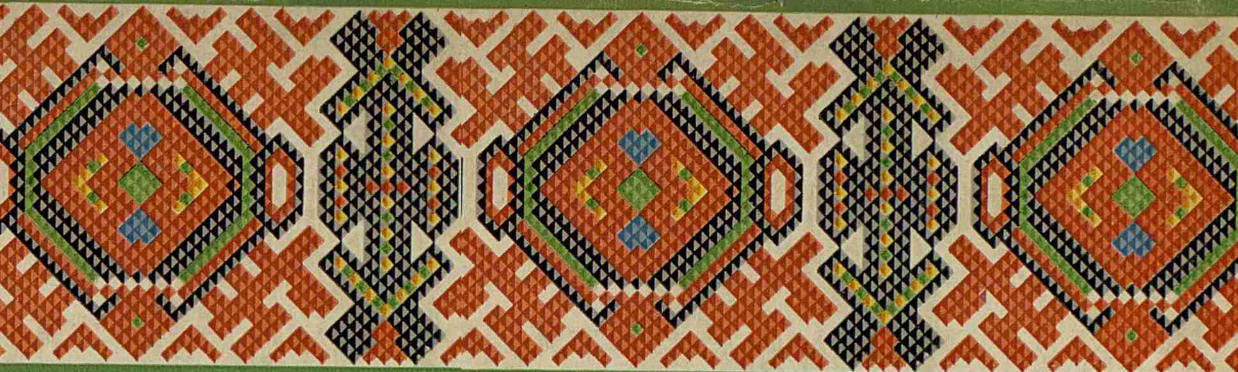

CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

PORTUL POPULAR DIN ȚARA OAȘULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

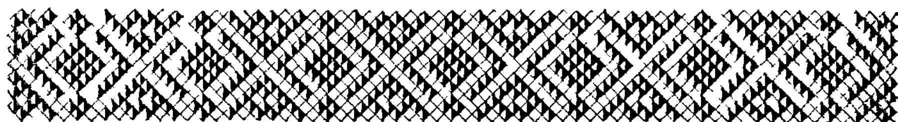
Coperta de *D. Stănescu*
Fotografii de *I. Andron*

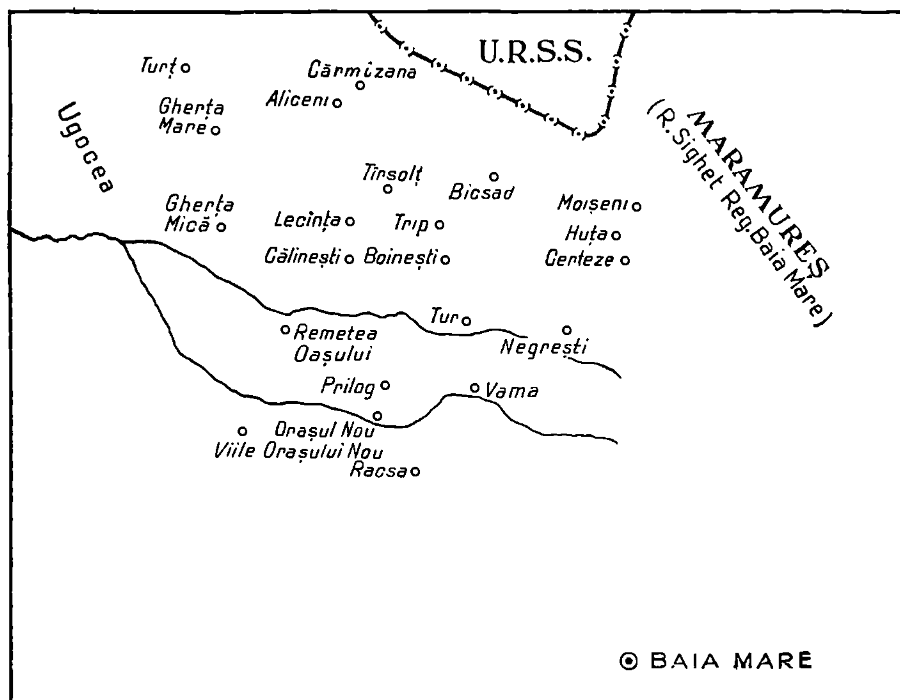
CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

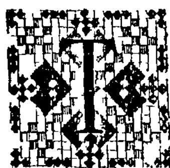
TANCRED BĂNĂŢEANU

PORTUL POPULAR DIN ȚARA OAȘULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

U.R.S.S.
Turț
Cărmizana
Aliceni
Gherța Mare
Ugocea
MARAMUREȘ
(R.Sighet Reg.Baia Mare)
Tîrșolț
Bicsad
Gherța Mică
Lecința
Trip
Moișeni
Huta
Călinești
Boinești
Certeze
Tur
Remetea Oașului
Negrești
Prilog
Vama
Orașul Nou
Viile Orașului Nou
Racșa
BAIA MARE

ara Oașului, cuprinsă în limitele raionului Oaș, regiunea Baia Mare, este una din cele mai unitare, caracteristice și interesante regiuni etnografice din țara noastră. Așezată în nordul țării, într-un fel de cazan, înconjurată de jur împrejur de munți și dealuri mari, cu satele foarte apropiate unele de altele, această regiune etnografică este mărginită la sud de regiunea muntoasă și deluroasă dinspre Baia Mare, la vest de cîmpia dinspre Satu Mare, la nord-vest de Ugocea, o altă regiune etnografică, foarte asemănătoare Oașului, la est de Maramureș (raionul Sighet, regiunea Baia Mare) și la nord de Ucraina Transcarpatică (U.R.S.S.).

Întregul Oaș are un aspect deosebit de pitoresc, cu înălțimile mari ce se profilează de jur împrejurul acestui platou circular. De pe cea mai mică înălțime a oricărei margini a Oașului se văd clar cele 16 sate care constituie această zonă. În afară de cîteva mici păduri din apropierea unora din sate — deși acum 200 de ani Oașul era aproape complet împădurit — restul e teren aproape exclusiv de pășunat, fiind în majoritate defrișat și impropriu pentru agricultură. Majoritatea satelor sînt așezate pe deal, la poalele munților și în orice caz pe cîte o înălțime. Peisajul este încîntător în orice anotimp și majoritatea timpului e luminos. Clima este dulce, ceea ce explică și unele aspecte particulare ale portului din această regiune.

Istoria Oașului este învăluită în negura trecutului încă prea puțin cunoscut. Documentele nu ne spun prea multe despre această regiune. Dacă epoca bronzului a lăsat anumite urme, în schimb satele din Oaș sînt

pomenite în documente abia de prin secolul al XIII-lea [1]. O menţiune despre Ţara Oaşului găsim şi în cronica lui Simion Dascălul [2]. Oaşul a fost o regiune foarte izolată, în care se spune « că nici ciuma nu intra » şi în nici un caz jandarmul. Această izolare a dus la o foarte înceată dezvoltare a Oaşului, care este considerat ca foarte primitiv, impresie accentuată şi de aspectul sălbatic pe care-l prezenta, pînă nu demult, priveliştea acestei regiuni.

Prin legăturile economice stabilite prin intermediul tîrgurilor de la Hust şi Teceu, mai ales începînd cu secolul al XVII-lea, prin dependenţa religioasă de eparhia ruteană de la Munkacs, prin izolarea de tot sudul, estul şi vestul regiunii şi prin asemănarea modului de viaţă cu acela al populaţiei din Ucraina Transcarpatică, Oaşul cunoaşte o serie de identităţi etnografice cu această populaţie ruteano-maghiară, identităţi clar manifestate şi în portul acestei regiuni. Legăturile cu restul regiunilor limitrofe încep mai tîrziu, în condiţii pe care le vom analiza mai jos.

Condiţiile de viaţă ale oşenilor, caracterele specifice ale regiunii în care trăiesc au determinat o anumită orientare a ocupaţiilor lor. Agricultura nu se prea putea face. În timpuri mai vechi oşenii au fost crescători de vite mari şi încetul cu încetul au tăiat pădurile şi au defrişat terenul. Ocupaţia principală a constat în lucrul la pădure, în mine şi la stabilimente balneare, în Oaş şi în regiunile vecine. Pomăritul a adus de asemenea un cîştig însemnat. Cu timpul s-a introdus şi păstoritul, care însă nu s-a înrădăcinat ca o ocupaţie de bază.

Azi zootehnia a început să se dezvolte, iar gospodăriile agricole colective din regiune dau un nou impuls agriculturii şi pomăritului pe baze noi.

Acestea sînt, în mare, condiţiile în care se manifestă una din cele mai valabile creaţii artistice populare: portul, care pe lîngă arhitectură, ţesături şi ceramică, — vestită prin produsele lucrate în centrul de olari de la Vama — fac faima Oaşului şi-i conturează caracterul specific.

În ansamblul manifestărilor de artă populară din Ţara Oaşului, portul ocupă un loc din cele mai importante şi este mereu viu, în veşnic proces de creaţie, depăşind cu mult ritmul de transformare, de adaptare şi integrare de elemente noi al celorlalte manifestări artistice. Arhitectura populară

[1] Ex. satele: Oraşul Nou, Vama, Prilog, menţionate în scrisoarea regelui Ştefan al Ungariei din 17 noiembrie 1276, cf. Documente privind istoria Romîniei, veacul XIII. C. Transilvania, v. II, Bucureşti 1952, p. 132, documentul 128.

[2] Cronicar din secolul al XVII-lea, care a contribuit la completarea cronicii lui Gr. Ureche; *Carte ce se cheamă letopiseţ, ce într-însa spune cursul anilor şi descălecarea Ţării Moldovei şi viaţa domnilor.*

1. Costum de fată caracteristic pentru întreaga Țară a Oașului

are cîteva elemente extrem de valoroase, concretizate în special în monumentalitate și proporții. Ea este însă mai legată de ocupație și mediu geografic și de foarte multe elemente tradiționale. Țesăturile, cu foarte valoroase realizări la ștergare și fețe de mese în special, continuă de mult timp linia tradițională, fără a prezenta valori noi deosebite. Atunci cînd apare ceva nou, e cu totul rupt de creațiile specifice regiunii și utilizează elemente artistice zise « naționale ». Ceramica, creație care reprezintă o mare bogăție artistică a Oașului, cunoaște numai două faze de transformare și, mai mult decît lucrările menționate pînă acum, prezintă o mare varietate și maturitate artistică.

Însă nici una din aceste manifestări nu posedă vigoarea, nu vădește bogăția, varietatea și nu are puterea de veșnică înnoire, de adaptare la noi condiții, la o nouă concepție, nu are puterea de asimilare a unor noi elemente artistice, nu are vitalitatea creatoare a portului popular. În afară de aceasta, portul popular este necontenit prezent în viața oșanului și-i reflectă deslușit concepția artistică. De fapt, portul este elementul cel mai concret, cel mai viu și indispensabil în viața artistică a oșanului, pe lîngă importantul rol social pe care îl joacă.

2. Tip de cămașă din Țara Oașului

Fără a exagera, portul popular din Țara Oașului e cuprins organic, prin ornamente și tonuri cromatice, în concepția și paleta unui pictor care ar crea imaginea artistică a vieții oșenești, în muncă, om și peisaj. Pitorescul costumului oșenesc, echilibrul și armonia lui, completează în mod fericit cadrul artistic din țara Oașului.

*

Aspectul general al portului din Oaș este acela de vioiciune, expansivitate, prospețime. Nota sa caracteristică constă într-o vie armonie cromatică, în bogăție și varietate de ornamente, în măiestrita alegere a cîmpilor ornamentali și în compoziția ansamblului costumului. Nu are nimic sever (ca, de pildă, cel din Hunedoara), nimic reținut în el (Sibiu), nu are somptuozitate (Muscel), nu are opulență (Banat), ci este vesel, trădează un dor avîntat de viață, de cîntec, de dans.

Portul femeiesc are în tot ansamblul său un aspect foarte tineresc, chiar dacă este vorba de femei mai în vîrstă. Oșanca a știut să valorifice prin linia costumului silueta ei, iar petele de culoare ale cîmpilor ornamentali reliefează silueta, și avantajează trăsăturile feței.

O basma înflorată, în culori vii, de obicei cu fond galben sau roșu, cochet înnodată la spate într-un fel caracteristic oșencelor, cu capetele sub colțul ce cade la spate sau înnodate sub bărbie, mai ales la lucru, dă o primă pată vie de culoare portului. Cămașa e de un tip caracteristic, care nu se mai regăsește în altă parte a țării (fig. 1,2). Nota caracteristică o formează cusătura, sau țesătura mai de demult, din jurul gîtului, care apare ca o platcă dreptunghiulară (« cheptar »), viu colorată cu ornamente geometrice, iar în ultimul timp florale. Cămașa se încheie la spate.

Pe mîneci în jos apar uneori șiruri de cusături, iar mîneca este încheiată cu un volănaș cu cusături. Uneori pornesc de la acest cheptar cîte două șiruri înguste de cusături pînă la brîu, în față și în spate. Cîte o femeie mai bătrînă poartă cămașa cu cusături pe umeri, fără cheptar, tip de cămașă acum dispărut.

Poalele albe au cusături la marginea de jos, iar la talie — deoarece oșencele nu poartă brîie ca în restul țării — există o cusătură care formează un fel de brîu, în același stil ornamental și cromatic ca platca din jurul gîtului.

În față, peste poale, se poartă un șorț alb din pînză, cu ornamente jos, realizate prin țesătură sau cusături, sau un șorț din mătase sau stambă înflorată în culori armonizate în tonul basmalei și al cusăturilor cămășii, ornamentat cu volănașe, șiruri de panglici înflorate și șireturi

La vreme mai rece se adaugă veste din postav sau veste din lînă împletită, cu ornamente multicolore florale, după modelul cojoacelor maramureșene, sumane, (haine scurte din țesătură groasă de lînă sură) sau gube, (același tip de haină, cu singura diferență că are șuvițe lungi de lînă). Acestea sînt piesele de port cele mai caracteristice ale oșencelor. Firește însă că mai intervin de multe ori și alte piese, mai ales din produse fabricate ca: fuste din stambă, rochii etc., mai ales pentru portul de toate zilele, care însă nu determină transformări în stilul specific al portului femeiesc din Oaș. La gît, fetele și nevestele, chiar și cele mai în vîrstă, poartă o frumoasă țesătură îngustă din mărgele mici, cu ornamente multicolore: « zgarda ».

Bărbații poartă cămăși scurte pînă deasupra abdomenului, cu mîneci foarte largi, cu cusături la umeri, la guler, la poalele cămășii, și la marginea mînecilor. Tipul de cusături, cît și gama cromatică, sînt aceleași ca la femei. Cu cît trece timpul și ne apropiem de zilele noastre, cămașa tinde să se lungească, fără a depăși însă talia, mînecile se îngustează și uneori capătă manșete. În rest, și croiul, și compoziția ornamentală rămîn aceleași. Vara se poartă izmene largi și lungi pînă sub genunchi (« gaci »), cu aceleași cusături la marginea de jos ca la cămăși și cu ciucuri formați din destrămătură. Iarna se poartă cioareci din postav. La brîu se obișnuiește o curea foarte lată. Pînă și azi oșenii, chiar și dintre cei tineri, mai poartă părul breton, iar pe cap cușme scunde, făcute chiar de ei pe un butuc de lcmn, sau pălării foarte mici din paie sau postav. Oșanul e nelipsit de « straiță », o trăistuță cu ornamente țesute sau cusute în aceleași motive cu ale cămășilor, în care ține tutun, acte, briceag etc. și care se poartă și la sărbătoare, și la lucru, de către bătrîni și de către tineri. E și o

piesă strictă de uz, dar și de valoare decorativă deosebită (fig. 3). Ca şi femeile, bărbații poartă la vreme mai rece veste sau haine din postav «uioș», în dungi orizontale în nuanțe de gri, bej etc., veste negre sau gri, cît și sumane și gube.

Aspectul general al portului bărbătesc este la fel de viu, vesel, ca și cel femeiesc, dar are un caracter mai curios, complet deosebit de tot ceea ce cunoaștem în materie de port în țara noastră. Copiii au un port absolut identic cu al celor vîrstnici.

După cum se remarcă imediat, caracterul esenţial distinctiv al portului popular din țara Oașului este aspectul ansamblului portului, caracterul diverselor piese de port în croi, locul cîmpilor ornamentali, iar valoarea sa constă îndeosebi în bogăția, varietatea ornamenticii și cromaticii, armonia acesteia din urmă, cît și în compoziția, raportul dintre culoare, ornament și locul pe care-l ocupă în ansamblul piesei, deci formă și croi. În ansamblu, portul popular din țara Oașului reprezintă o creație artistică complet deosebită de restul tipurilor de port din țara noastră.

*

Dar aceste caractere generale ale portului din Oaș, cît și unele aspecte particulare nu pot fi înțelese în adevărata lor valoare, explicate și apreciate numai din descrierea aspectului exterior, fără cunoașterea elementelor, a factorilor determinanţi care stau la baza lor, fără cunoașterea legăturilor intime cu restul manifestărilor de viață din această regiune. Fără aceasta, portul riscă să fie considerat ca un simplu semn exterior și pînă și valoarea sa artistică își pierde adevărata semnificație.

Valoarea practică a portului este hotărît indiscutabilă. Procesul de interdependență între acesta și condițiile economice, ocupația, mediul geografic este și el evident. Aceste condiții determină tipul de costum care li se adaptează mai bine, forma și caracterul pieselor, dar și concepția care stă la baza creațiilor artistice din domeniul portului popular. Aceste condiții sînt, firește, determinante și pentru existența unor anumite materii prime care dau un caracter specific portului. Ele contribuie desigur și la dezvoltarea unor anumite meșteșuguri, legate de confecționarea pieselor de port.

Dintre toate materiile prime, cea mai utilizată este cînepa, din care se confecţionează majoritatea pieselor de port. În trecut chiar piesele de port mai groase, de iarnă, se confecționau din ţesătură dublă de cînepă. Lîna nu se utiliza, deoarece păstoritul nu se practica. Dovadă este faptul că puținele piese de port din lînă: cioareci, haine etc. care se făceau de către cei mai înstăriți se confecționau din postav de fabrică, din momentul în

care acesta pătrunde și la sate. O altă dovadă este faptul că oșencele nu au învățat să prelucreze lîna, să o țese, decît abia acum vreo 20-30 de ani și nici după aceea nu s-au ocupat de acest lucru ci au preferat să dea lîna brută în schimbul celei prelucrate adusă de maramureșence după primul război mondial. De asemenea nu au existat cojocari în Oaș iar prelucratul pieilor nu a fost cunoscut pînă prin 1946, cînd s-au stabilit vreo doi cojocari moldoveni în Oaș. În sfîrșit, o altă dovadă este un urbarium al comunei Racșa din 1773, document care stabilește produsele ce se dădeau ca bir. După cum reiese din acest document, la acea dată, Oașul neavînd oi, nu era impus cu oi, cu lînă, cu piele sau cu brînză. Păstoritul pătrunde în Oaș abia pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Cum vedem deci, materia primă de bază rămîne tot cînepa, ceea ce determină o mai accentuată atenție în vederea ornamentării cămășilor, poalelor, șorțurilor, « gacilor » și cămășilor bărbătești etc. Astăzi, după ce păstoritul a pătruns în măsură mai mare în Oaș, au apărut și mai multe piese din lînă, ca de pildă uioșul bărbătesc — o vestă cu mîneci, țesută cu ornamente în dungi orizontale, care se îmbracă peste cap — și o vestă femeiască cu mîneci, tricotată, cu elemente florale multicolore, care imită cojocelul femeiesc din piele din Maramureș, după care s-a inspirat. Este semnificativ faptul că nu s-au făcut chiar cojocele din piele, neexistînd cojocari, ci s-a imitat modelul în altă tehnică mai nouă și mai accesibilă. Cioarecii bărbătești din lînă, care mai înainte nu se purtau, iar mai tîrziu înstăriții îi făceau

3. Costum de fecior (cămașă) completat de curea, pălărie și traistă

din postav de fabrică, azi se fac în majoritatea cazurilor din țesătura de lînă pe care maramureșencele o dau în schimbul lînei, numai puține oșence țesînd lîna pentru cioareci. O altă piesă de port, care e legată, prin materia primă, de păstorit, este cușma, pe care o confecționează, în alte regiuni, cojocarii. Aici, neexistînd păstorit și nici cojocari, cușma și-o face încă acum, foarte rudimentar, fiecare om, lăsînd să se întindă la uscat, pe un butuc, o piele de miel.

În sfîrșit, o altă piesă de port confecționată din lînă este guba, haină mare din țesătură groasă de lînă, cu lungi mițe în afară, care dă impresia unui cojoc din piele, purtat cu blana afară [1]. Piesa aceasta de port ar putea da impresia și duce imediat la concluzia greșită a unei foarte mari dezvoltări a păstoritului în regiune. Dar, după cum am văzut, faptul acesta este inexact. Povestea acestei piese de port este legată de un meșteșug, de meșteșugul gubașilor. În trecut, gubele erau confecționate de gubașii din Careii Mari, Satu Mare, Oradea, Jibău, Matauți, Cehul Silvaniei, Debrețin etc., care erau în număr foarte mare și aprovizionau cu gube populația din nord-vestul Transilvaniei, dintr-o parte a Ungariei și a Ucrainei Transcarpatice. Cum una din acțiunile foarte importante, necesare realizării țesăturii de gubă, este îndesarea ei prin vîltorare, locul la care să se vîltoreze era căutat cu multă atenție. Și acest loc a fost găsit în Oaș, la Negrești, unde era apă bună și destul de repede, unde veneau pentru vîltorat gubași din cele mai îndepărtate locuri și unde în 1912, cînd gubășitul era în decădere, se mai găseau încă 40 de vîltori. În felul acesta a pătruns guba în Oaș și continuă să se mai poarte și azi, mai ales că, după decăderea gubășitului, cîțiva gubași s-au stabilit la Negrești și mai lucrează și acum, încetățenind și continuînd confecționarea gubelor în Oaș.

Spre deosebire de alte regiuni ale țării, în care iau o mare dezvoltare meșteșugurile legate de confecționarea pieselor de port și apar diferite categorii de meșteri, ca de pildă: cojocari, cizmari, sumănari, croitori, pălărieri etc., în Oaș aceste meșteșuguri sînt aproape inexistente. În afară de gubașii de care am vorbit și de cîțiva croitori stabiliți după primul război mondial și care confecționau uioșe din postav de Cisnădie, dar care azi nu mai lucrează, nu au mai lucrat în Oaș decît pălărieri, care făceau pălării din paie. Pălăriuțele acestea mici sînt extrem de caracteristice Oașului. Ele sînt făcute după modelul pălăriilor maramureșene, dar sînt mult mai

[1] Lîna pentru gubă se toarce mai gros la o roată specială. Se țese la un război de asemenea anume adaptat. La cîte trei rînduri de bătează se intercalează la fiecare fir de urzeală cîte un smoc de fire de lînă, care formează mițele. Apoi țesătura se dă la vîltoare, pentru a se întări și îndesa.

micuțe și dau un caracter cu totul specific portului oșenesc. Pălăriuțele acestea s-au răspîndit atît de mult, încît a funcționat la Negrești chiar o mică fabrică de pălării de paie.

Dar nu numai materia primă existentă a determinat anumite aspecte ale portului. Regiunea are în general o climă dulce, care permite un port mai ușor și care a contribuit și la conturarea unor aspecte specifice ale ornamentului și culorii utilizate. În afară de aceasta, știut este că și situația economică, și ocupațiile dominante ale populației au un mare rol atît în privința tipului de piese, cît și a elementelor artistice.

4. Costum de « cocon » identic cu al feciorilor

Tipul de costum din Oaș, în special cel bărbătesc, este specific populațiilor crescătoare de vite mari din această parte a Europei, ocupație care a fost caracteristică și oșenilor pînă la o anumită epocă. Oșenii erau într-adevăr mari crescători de vite, pe care le vindeau, împreună cu alte produse, fructe mai ales, la tîrgurile din Ucraina Transcarpatică: Hust, Teceu. La un moment dat însă, o dată cu pătrunderea capitalismului în această regiune, pe la mijlocul secolului al XIX-lea se schimbă și aspectul ei econcmic, cît și ocupațiile locuitorilor ei. Exploatări intense de păduri, descoperirea din abundență de izvoare minerale, intensificarea exploatărilor miniere din jurul Oașului, cu toate consecințele care decurgeau din acestea, cît și accentuarea pauperizării unei mari pături a țărănimii în urma diferențierii sale tot mai accentuate, ca o consecință determinată de condițiile exploatării capitaliste, duc la transformarea modului de viață a oșanului și a ocupațiilor

sale. Această situație se resfrînge și asupra portului popular, determinînd în primul rînd, direct, adoptarea unor noi piese de port, adaptate noilor necesități. Astfel încep să apară pantalonii, cușmele înalte, cizmele, hainele din postav etc., toate necesare noilor ocupații ale bărbaților din Oaș.

Contactul cu orașul, determinat de primele ocupații de care vorbeam, cît și această nouă situație, au determinat pătrunderea din plin a unui mare număr de produse fabricate, înlesnită și de faptul că aceste produse se puteau cumpăra și la tîrgul de la Teceu în urma dezvoltării industriei textile din Slovacia. Astfel pătrund în portul oșenesc, îndeosebi în cel femeiesc, o serie de piese ca:

— năframa din mătase (« chischineul »), care înlocuiește năframa albă cu ornamente cusute,
— șorțul (« zadia ») înflorat din mătase, care înlocuiește șorțul din pînză cu ornamentele țesute,
— fusta (« sucna ») din material înflorat de fabrică etc.

Odată cu acestea pătrunde și moda de oraș. Un exemplu concludent în acest sens este și « viganăul », o rochie fără mîneci, modă lansată la începutul secolului al XIX-lea de celebra baletistă Vigano de la opera italiană din Viena. Piesa aceasta s-a răspîndit cu repeziciune în întregul Ardeal și a pătruns puternic și în portul femeiesc din Oaș.

Aceste înnoiri, datorate contactului cu orașul, și pătrunderea produselor fabricate se pot exemplifica și prin cămășile bărbătești, care capătă manșete după modelul celor de oraș, prin bluzele femeiești din stambă, prin ornamentarea pieselor de port cu ornamente lucrate la mașina de cusut și prin pălăriile bărbătești de prăvălie, hainele de stofă etc.

*

Dar caracterele portului popular mai sînt în funcție și de starea socială, vîrstă, ocazii, în afară de mediu, ocupații și situația economică a regiunii. Dacă nu poate fi vorba de piese sau ornamente exclusive pentru o anumită categorie socială, totuși apar unele distincții vizibile. Astfel este vorba, în primul rînd, de faptul că portul celor mai înstăriți este firește mai bogat. Dar aceasta nu poate fi luat ca o regulă generală, deoarece, îndeobște, țăranca săracă este aceea care lucrează piesele de port ale chiaburoaicei. O altă distincție constă în faptul că țăranii înstăriți sînt acei care, o dată cu cei mai săraci care au emigrat la oraș, introduc primii piesele de factură orășenească.

Vîrsta este desigur clar reflectată în port. Astfel, în regulă generală, situația se prezintă cam în felul următor: copiii sînt îmbrăcați sau în hăinuțe

5. Portul mirilor

care sînt replici ale celor mai vechi piese de port — atunci cînd sînt în grija bunicilor — sau în piesele cele mai noi, de factură orășenească, atunci cînd sînt în grija unor părinți mai tineri (fig. 4); tineretul introduce toate înnoirile și lansează toate modele; căsătoriții păstrează portul generației lor, iar bătrînii se îngroapă cu hainele care în momentul căsătoriei lor reprezentau ultima modă.

Pentru a exemplifica acest mecanism, să luăm, de pildă, exemplul cămășii femeiești. Tipul cel mai vechi de cămașă femeiască cunoscut în Oaș este cel cu cusăturile ornamentale pe umeri. Găsim acest tip de cămașă și la fetițele mici, și la cele mai bătrîne femei, care se îngroapă cu ea. Fetele tinere, pînă la măritiș, poartă în regulă generală tipul de cămașă denumit

« cu cheptar », adică cu o platcă dreptunghiulară bogat ornamentată în jurul gîtului. Dar ele mai poartă și bluza de stambă sau mătase, pe care este marcat același cheptar prin variate ornamente. Tot fetele tinere sînt cele care poartă mai ales cămăși albe cu ornamentele cheptarului cusute la mașină. Nevestele poartă obișnuita cămașă cu cheptar, tipică generației lor. Deosebirile mai apar și în tehnică: cele mai vechi cămăși sînt ornamentate în țesătură, a doua generație are ornamente brodate, iar cea mai nouă a început cu cele cusute la mașină. În privința ornamentelor trebuie spus că cele mai vechi au ornamente geometrice, iar cele mai noi, ornamente florale și zoomorfe. Și mai pot fi aduse multe și concludente exemple de felul acesta. În regulă generală însă (și lucrul acesta este valabil și pentru alte regiuni), cu cît e vorba de generații mai noi, culorile sînt mai vii, mai bogate. Cei mai bătrîni utilizează în Oaș, de predilecție, albul, galbenul sau brunul pentru ornamentație, iar nu negrul ca în alte regiuni.

Unul din momentele vieții omului care are multe legături cu portul este ceremonia, ocazia. Dar cum am arătat, bătrînii se îngroapă cu hainele lor de miri, care reprezintă maximul realizării artistice înnoitoare din viața lor, pe lîngă faptul că reprezintă simbolul actului celui mai important. De fapt, nunta prilejuiește cele mai mari străduinți în realizarea unui port cît mai frumos, dar de nuntă mai sînt legate și unele piese de port și aspecte absolut indispensabile acestei importante ceremonii din viața omului. În afară de faptul că piesele de port cu care se cunună oșenii trebuie să fie cele mai frumoase și special lucrate, trebuie să intre neapărat în componența costumului de nuntă și următoarele: « guba » — mai înainte sumanul — pentru amîndoi mirii (fig. 5), « viganăul », « coada » și « cununa cu struți » pentru mireasă, cămașa cu mîneci largi, pălăriuța mică, neagră, cu batista mică brodată pe calotă și pana mare pentru mire (fig. 6).

Dacă cineva nu are vreuna din aceste piese, trebuie neapărat să le împrumute sau, cum se practică de multe ori, să le închirieze. Iar coada miresei — țesătură foarte fină, ca o plasă, a părului — o face cîte o babă meșteră din sat. Făcutul unei astfel de cozi durează între 4-8 ore. În general, costumul de nuntă reprezintă formele cele mai arhaice ce se păstrează din generație în generație. Aici nu mai încap înnoiri adaptate. Atunci cînd apare vreo înnoire, ea este radicală. Astfel unele mirese au început să se îmbrace la nuntă cu rochie albă, voal și cununiță din flori de ceară.

Toate aceste cazuri, care tindeau să explice legătura portului popular cu toate aspectele vieții, elementele determinante ale unor anumite caractere specifice și ale înnoirilor portului din Oaș, ne duc inevitabil la problema tradiției și a inovației în creația artistică populară din Oaș.

6. Miri în deosebit de frumoase costume cu toate gătelile inclusiv « cununa miresei »

Deoarece nu avem la dispoziție date pentru epoci mai vechi, această problemă poate fi analizată numai în raport cu datele legate de transformările survenite în capitalism. Pentru a răspunde la această problemă, se cere să analizăm cîteva cazuri de înnoiri în raport cu fondul tradițional al portului popular din Oaș, pentru a cuprinde mecanismul acestor înnoiri, valoarea lor, cît și raportul care există între aceste faze ale creației artistice populare.

Să luăm, de pildă, cămașa bărbătească. Tipul vechi de cămașă este acela foarte scurt, cu mîneci largi și cu ornamente cusute pe umeri.

După primul război mondial, în urma contactului tot mai strîns cu orașul, a apărut așa-numita cămașă cu pomnișori, adică cu manșete, după

modelul cămășilor orășenești. Dar acestei înnoiri i s-au integrat perfect elementele tradiționale, deoarece, în afară de faptul că mîneca a fost strînsă în manșetă, restul a rămas la fel: mîneca e tot atît de largă, doar că a fost încrețită și la umăr, iar ornamentele au rămas aceleași. Un alt exemplu, de care am vorbit mai sus, este acela al pieselor de port femeiești: cămașă, poale, care sînt făcute din alt material și sînt ornamentate cu mașina de cusut, păstrîndu-se însă exact același tip, cu același loc al ornamentelor. Apoi sînt toate piesele mai noi, din produse fabricate, ca șorțuri, fuste, care însă păstrează aceleași forme, același loc specific al ornamentelor, deși nu mai sînt țesute sau cusute, ci realizate prin alte mijloace, ca: panglici, șireturi, ornamente cusute la mașină etc. Deși produse fabricate, aceste înnoiri au fost preluate în mod critic și adaptate perfect stilului local, fiind armonizate restului costumului atît în ceea ce privește croiul, cromatica, ornamentica, cît și compoziția cîmpilor ornamentali, și necreînd nici o distonanță. Sînt însă și cazuri în care o materie primă nouă sau introducerea unor piese noi produce o totală transformare a piesei respective sau dispariția uneia dintre piese. Ca exemplu poate fi dată cămașa cea mai nouă bărbătească, făcută din pînză fabricată. Croiul este identic cu al celor orășenești. Ornamentația nu mai poate fi realizată prin cusături pe umeri. Totuși, dorința de ornamentație este prezentă și se recurge la ornamente în culori, realizate cu mașina de cusut pe suprafața împăturiturilor ce se fac la pieptul cămășii. Un alt exemplu poate fi acela al « laibărului », vestă scurtă fără mîneci, din postav negru, cu buzunar, care a început să pătrundă în portul nou bărbătesc. Apariția acestei noi piese determină părăsirea trăistuței, care nu mai e necesară dată fiind existența buzunarelor la laibăr și care nici nu se mai armonizează acestei noi piese, fiind chiar distonantă.

Un alt aspect al raportului dintre tradiție și inovație este acela cu privire la tehnica de lucru, legată de ornamentică și cromatică.

Astfel se cunosc următoarele faze:

— ornamente în stil geometric, rezultat al stilizărilor de imagini realiste realizate prin țesătură, de obicei în roșu, negru, albastru;

— la un moment dat pătrund culori noi, de fabrică, o gamă cromatică mai bogată și ia o mare dezvoltare tehnica brodatului. Cu ajutorul acestora și prin modelele de ornamente pătrunse mai ales prin caiete de modele, se dezvoltă ornamentica florală policromă;

— o a treia fază, recentă, este aceea a ornamentării cu mașina de cusut. În acest caz gama cromatică se reduce, la fel ca și posibilitățile de realizare a ornamenticii.

7. Tineri în caracteristicul port al oșenilor

În toate aceste faze, cît și în general în toate creațiile artistice ale portului din Oaș și înnoirile sale, se manifestă, ca un proces foarte valoros din punct de vedere ale specificului etnic, păstrarea cîmpilor ornamentali și adaptarea ornamenticii și cromaticii la aceștia, deci o critică preluare a elementelor tradiționale.

În ansamblul portului popular romînesc, portul din țara Oașului prezintă o notă cu totul deosebită (fig. 7).

Oașul ținea, din punct de vedere religios, de eparhia ruteană de la Munkacs, iar relațiile comerciale erau stabilite prin tîrgurile de la Hust și Teceu. Faptul acesta se răsfrînge foarte clar și în portul oșenesc, care este

uimitor de asemănător cu cel din aceste regiuni, în timp ce nu se aseamănă cu stilul portului popular romînesc din alte regiuni. Pe de altă parte, o oarecare influență a avut-o și populația maghiară din cîteva sate ale Oașului, ca: Orașul Nou (populație stabilită prin secolul al XIII-lea) și Remetea Oașului (secui colonizați prin secolul al XVII-lea).

Cum este și firesc, în timpurile mai noi legăturile cu alte regiuni se intensifică, acestea ducînd și la împrumutarea unei întregi serii de piese sau aspecte particulare ale portului. Legăturile au devenit posibile, de pildă, prin drumurile deschise la sfîrșitul secolului trecut, necesare mai ales pentru exploatările forestiere și pentru băile ce se deschideau. Alte drumuri, deschise spre Maramureș, au permis de asemenea împrumuturi de creații artistice în port de la maramureșeni. În acest proces de schimburi și împrumuturi cu alte regiuni, un rol de seamă l-a avut și mănăstirea de la Bicsad (fundată la 1869), care capătă la un moment dat un mare prestigiu, la care veneau în fiecare an mii de pelerini în ziua de 15 august, la hramul mănăstirii, de sf. Maria și care a avut o deosebită importanță în schimburile și împrumuturile cu alte regiuni. Am găsit multe elemente ornamentale specifice altor regiuni care au pătruns în Oaș sau prin nord-vest, prin Ugocea, zonă cu un port asemănător celui oșenesc, sau prin sud-vest, prin Seini, cele două porți principale ale elementelor înnoitoare.

Oașul e o regiune foarte mică și prin aspectul foarte caracteristic al portului său este foarte unitară în ansamblul creațiilor artistice legate de port. Totuși, datorită talentului creator al țărăncii și în raport cu apropierea de alte regiuni, de drumuri, cu gradul de izolare, cu specificul economic, prezintă o mare bogăție și varietate, cît și o serie de diferențieri de la sat la sat, putîndu-se recunoaște omul din ce sat este după anumite caracteristici ale portului. Diferențele constau, de pildă, că în unele sate se poartă suman, în altele nu; în unele uioșul cu dungi se îmbracă peste cap, în altele este descheiat în față etc. Diferențieri mai importante la piesele de port există între satele mai apropiate de șosea, care adoptă mai repede produsele fabricate, sau satele din care se recrutează muncitori la mine, pădure, sau de pildă în satul Lecînța, sat sărac în care nu se face cînepă, dar în care se produc multe prune, ce se vînd și din suma realizată se cumpără produse fabricate. Dar diferențierile cele mai semnificative sînt cele ale ornamenticii. Sînt sate în care ornamentele apar în anumite părți ale pieselor, iar în altele nu.

Satul cu realizările cele mai valoroase în cusături este Bicsadul. Chiar după aprecierile localnicilor, în Bicsad se realizează cele mai frumoase cusături, discrete și perfect armonizate în culoare. Același lucru se poate

spune și despre celelalte sate din jur: Cărmîzana, Călinești, Lecînța, Certeze. În schimb, satul Tur este faimos pentru bogăția ornamentelor și a cîmpilor ornamentali prea mari.

Caracteristic pentru întregul port oșenesc este marea vioiciune a ornamenticii și cromaticii. Culorile de bază sînt roșu, verde, brun, cu pete mici în galben, albastru și chiar violet. Caracteristic mai este de asemenea și ansamblul costumului, complet deosebit de cel din restul țării, dar într-o concordanță perfectă cu restul manifestărilor artistice din Oaș. În sfîrșit, foarte caracteristică este perfecta integrare a tuturor înnoirilor în stilul foarte specific al regiunii.

*

Măiestria artistică a țesătoarei și brodezei din Oaș a dat naștere la o serie de creații dintre cele mai prețioase. Valoarea lor constă în veșnica prospețime, dinamismul și armonia de ornamente și de culori care le caracterizează. Aceste creații își pot găsi aplicarea și pot fi cu succes valorificate într-o serie de produse de larg consum, care să pună la dispoziția întregului popor elemente tradiționale de mare valoare artistică. Pentru confecții pot fi utilizate elemente de croi, dispoziția cîmpilor ornamentali, iar elementele ornamentale țesute sau brodate, cît și armonia gamei cromatice, sînt un adevărat izvor de inspirație pentru interpretări de noi creații artistice duse la un nivel superior, care să îmbogățească cantitativ și calitativ produsele textile fabricate.

Creațiile artistice în domeniul portului popular din țara Oașului, plăsmuite de generații ca o reflectare a tuturor condițiilor vieții poporului din această regiune, pot astfel să se reîntoarcă în forme superioare, în popor, căruia îi aparțin prin toate elementele, aspectele și condiționările lor.

1. Tînără fată din Țara Oașului

2. Joc de copii

3. Port de flăcău din Ţara Oaşului

8. Femeie legănîndu-şi copilul

9. «Cocon» din Racşa

10. Portul fetițelor din Oaș

11. Straița completează costumul și la copii

12. Costume din Racşa cu ornamentică foarte variată

13. Copii în hăinuțe albe, trăistuțe și « clop» de paie

14. Copii în costum popular

15. Nevastă torcînd

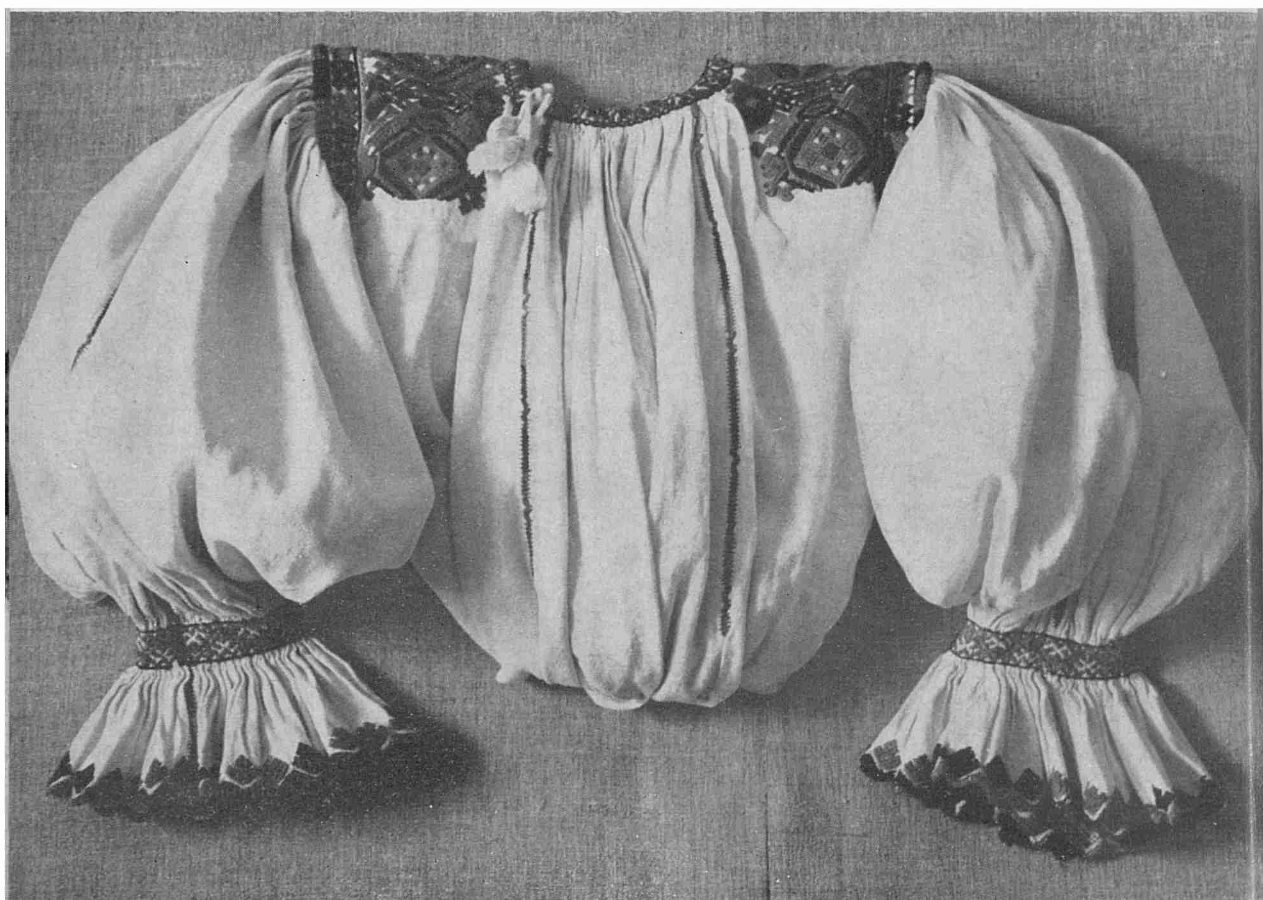
16. Năframa dă o notă de o deosebită eleganță întregului costum

17. Femeie din Oaş cosînd

18. Zgărdanele întregesc armonios ornamentica pieptarului cămășii

19. Tipul de cămaşă cu cusătură pe umeri, cel mai vechi din Ţara Oaşului

20. Tînără oşancă purtînd cămaşă, cu mînecile ornamentate şi părul strîns în «pletele» împodobite cu flori

21. Zadie veche cu ornamente alese în țesătură

22. Costum femeiesc

23. Portul de muncă al oșenilor

24. Cămașă bărbătească împodobită cu multă măestrie

25. Ansamblul portului oşenesc

26. Fecior din Tur în port de sărbătoare

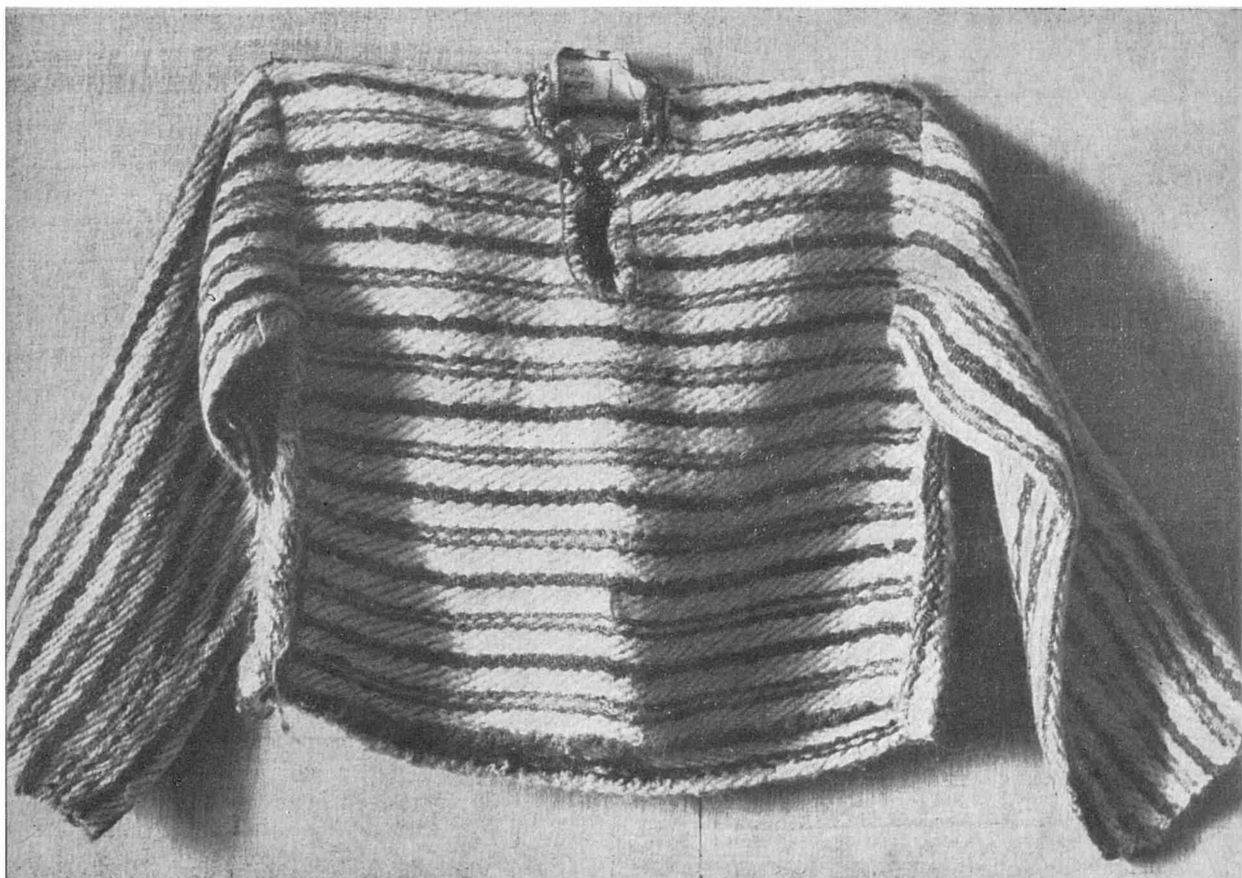
27. Grup de flăcăi cu variate piese de port; uioşe, sumane, pălării

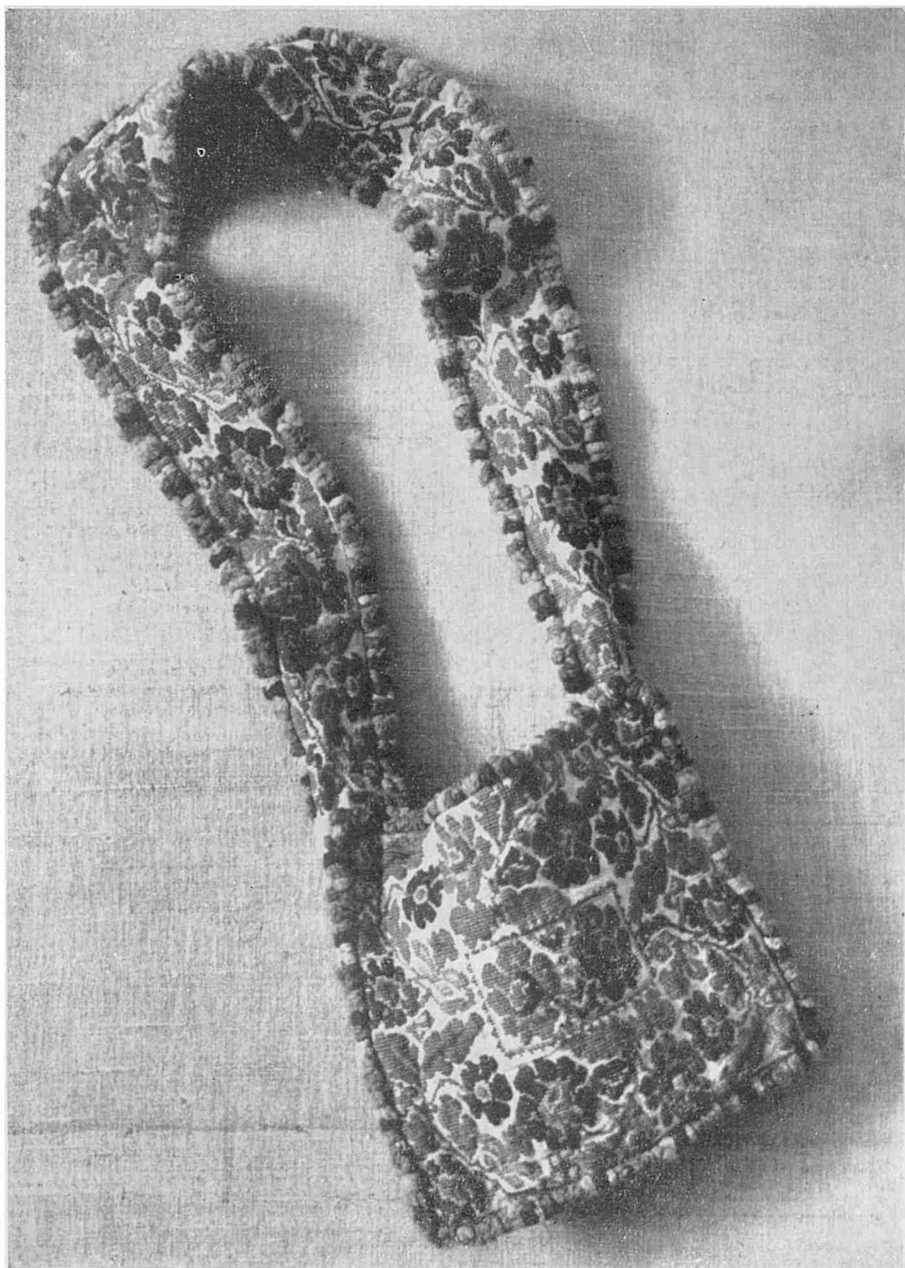
28. Fecior din Racşa
în port de toate zilele

29. « Uioş » haină bărbătească din lînă purtată peste cămaşă

30. Cămaşă bărbătească de tip mai vechi

31. «Straiță» piesă de port nelipsită în nici o ocazie, purtată de la copii pînă la bătrîni

32. Impletitul cozii de mireasă, găteală tradițională

33. « Coada » şi « cununa » miresei

34 Nuntaşi

35. Pereche din Bicsad, comună în care se valorifică mai mult ca oriunde elementele florale în ornamentica portului

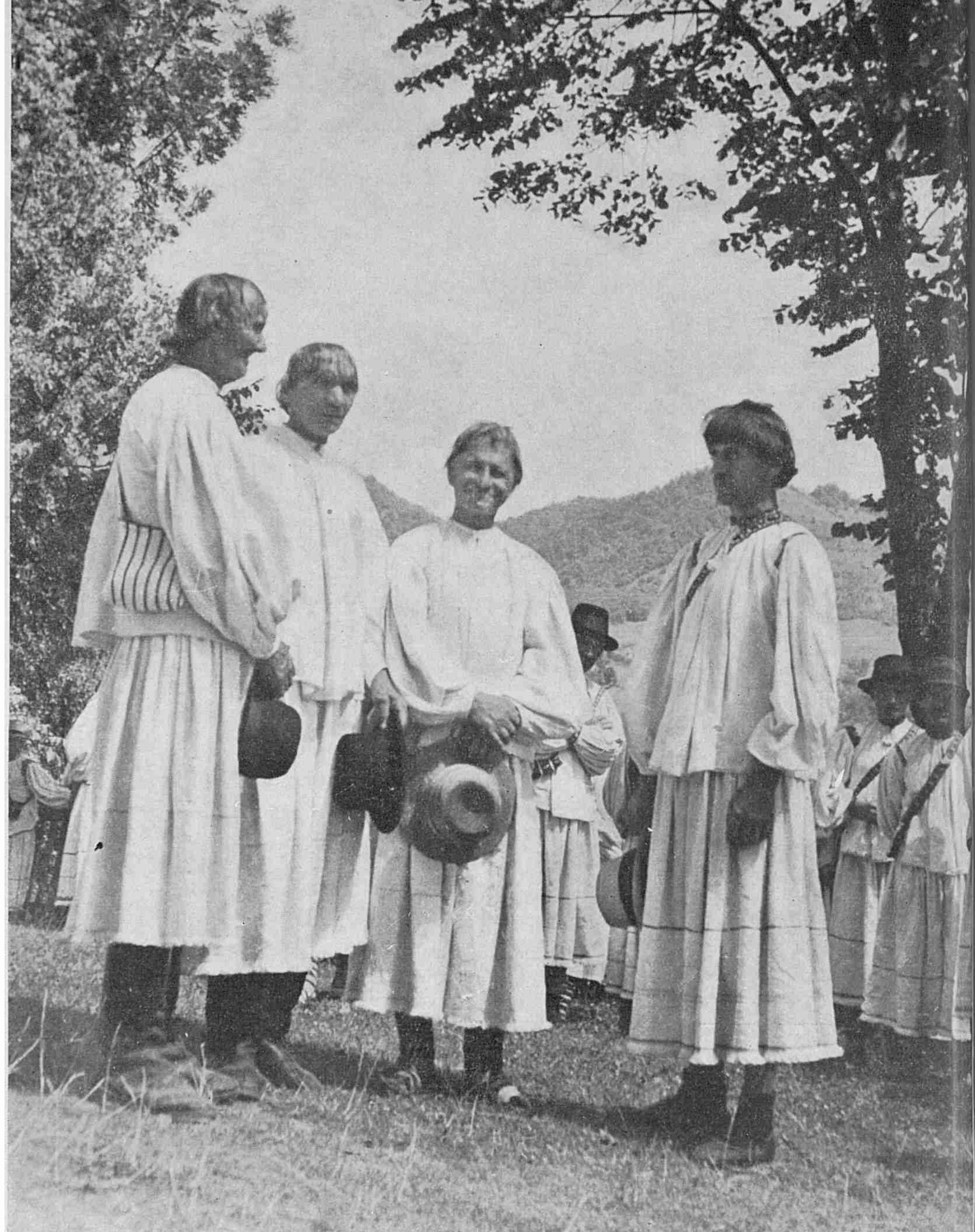
36. Pereche din Racşa

37. Oşeni cu părul «rătunzat» caracteristic ţinutului

38. Bătrîn cu nelipsitul suman

39. Grup de bătrîni.

40. Două generații

GLOSAR

Brazi — Ornamente ţesute sau brodate la piesele de port din pînză.

Chischineauă — Năframă purtată de femei.

Cipcă — Dantelă.

Cioareci — Pantaloni din postav alb cu un croi special, purtaţi iarna, de bărbaţi.

Ciucuri — Pantaloni din ţesătură de cînepă, mai recent şi din stofă, făcuţi după modelul celor de oraş.

Clop de păr — Pălărie mică din pîslă, purtată de feciori.

Coadă — Găteală a capului la mireasă. Este o împletitură artistică foarte fină a părului, care acoperă capul ca într-un fel de plasă.

Couţi — Tivitură în formă de colţuri la marginea unor piese de port.

Cuşmă rotilată — Căciulă mică, plată sau în formă de calotă, făcută dintr-o piele de miel netăbăcită, întinsă pe un butuc.

Fodră — Orice volan de la oricare piesă de port oşenesc (la mînecile cămăşilor femeieşti, la poalele pindileului, ale zadiei etc.). fodriţă = volănaş.

Gaci — Izmene largi din pînză ţesută în casă, purtate de bărbaţi;

Gubă — Haină din ţesătură de lînă albă sau sură, cu şuviţe de lînă intercalate între şirele de ţesătură; dă astfel impresia unui cojoc cu blana afară. Se poartă şi de femei, şi de bărbaţi. Piesă caracteristică pentru nuntă.

Laibăr — Vestă scurtă, fără mîneci, din postav, catifea, mătase, stofă, împletitură de lînă, purtată şi de femei, şi de bărbaţi.

Obadă — Locul prin care se trece şnurul cu care se leagă zadia sau gacii.

Partă — Panglică de fabrică. Se utilizează la multe piese de port. Iniţial parta era orice fişie ornamentată prin ţesătură.

Partă — Carton de formă trapezoidală, cu baza mare de cca. 10—15 cm acoperit cu panglică înflorată, pe care se cos mărgele. O poartă fetele atîrnată la spate, la coada în care e împletit părul.

Pogmată — Fîşia (brîul) ornamentată a poalelor.

Pindileu — Poala țesută din pînză albă, cu ornamente în partea de jos; este continuarea cămășii, de forma unei fuste ample, plisată sau încrețită.

Pomnișor — Manșetă la cămașa bărbătească.

Roit — Franjuri realizate prin destrămătură la zadie, gaci etc.

Stan — Corpul cămășii.

Straiță — Traistă mică cu ornamente țesute sau brodate, purtată de bărbați, de la copii la bătrîni, în orice împrejurare.

Sucnă — Fustă din stofă de lînă sau mătase, introdusă la începutul secolului al XX-lea sub influența orașului.

Tiară — Război de țesut.

Topînci — Bocanci.

Uioș — Haină din pînză de cînepă, dar mai ales din țesătură de lînă, un fel de cămașă largă, purtată de bărbați peste cămașă atunci cînd e frig. Uioș cu perți = uioș cu dungi orizontale colorate, realizate în țesătură.

Viganău — Rochie din stofă sau mătase, fără mîneci; e o piesă introdusă în portul oșencelor pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea ca o influență a orașului.

Zadie — Șorț cu ornamente țesute în partea de jos, din pînză albă, sau din material fabricat; se poartă peste poale sau fustă.

Zgardă — Podoabă pentru gît, purtată de femei, țesută din mărgele mici colorate, cu diverse ornamente.

LISTA ILUSTRAŢIILOR

În text

În afara textului

30. Cămaşă bărbătească de tip mai vechi.
31. « Straiţă » piesă de port nelipsită în nici o ocazie, purtată de la copil pînă la bătrîni.
32. Împletitul cozii de mireasă, găteală tradiţională.
33. « Coada » şi « cununa » miresei.
34. Nuntaşi.
35. Pereche din Bicsad, comună în care se valorifică mai mult ca oriunde elementele florale în ornamentica portului.
36. Pereche din Racşa.
37. Oşeni cu părul « rătunzat » caracteristic ţinutului.
38. Bătrîn cu nelipsitul suman.
39. Grup de bătrîni.
40. Două generaţii.

Planşe în culori.

1. Tînără fată din Ţara Oaşului.
2. Joc de copii.
3. Port de flăcău din Ţara Oaşului.

Responsabil de carte: E. Fronescu
Tehnoredactor: Ida Marcus
Corector: B. Circulescu

Dat la cules 22.08.55. Bun de tipar 24.11.55. Tiraj 4.100 ex. Hîrtie Kunstdruk de 128 gr. m.p. Ft. 700X1000/16. Coli ed. 4,50. Coli de tipar 4. Ediția I. Comanda 1983. planșe 3. A. nr. 03866. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 74/76.

Tiparul executat sub. com. No. 1340 la Intreprinderea Poligrafică No. 4
Calea Șerban Vodă 133, București R.P.R.

Lei 10